DİLBİLGİSİ: ARAPÇADA FİİL CÜMLESİ

القواعد: الجملة الفِعليّة

Arapçada cümleler ya bir fiille başlar, ya da bir isimle. Hangi tür kelimeyle başladığına bağlı olarak hem cümle adlandırması farklılaşır, hem de cümlenin analizi (i'râbı). Çünkü bir isim cümlesindeki söz varlıklarının (cümle ögelerinin) adlandırmasıyla fiil cümlesindeki ögelerin adlandırılışı farklıdır.

Arapçada fiille başlayan cümleye fiil cümlesi denir. Bir fiil cümlesinde cümleyi oluşturan temel ögelerin sıralanış biçimi şu şekildedir:

Fiil (Yüklem) + Fâ'il (Özne) + Mef'ûl (Nesne)

Örnek: (Öğrenci bir mektup yazdı.) كَتَبَ الطالبُ رِسالَةً.

كَتَبَ : Fiil (Yüklem)
الطالبُ : Fâ'il (Özne)
رِسالَةً : Mef'ûl (Nesne, Tümleç)

Fiil Cümlesinin Öznesi — الفاعِل

Fiil cümlesinin öznesine Arapçada "fâ'il" denir. Fâ'il, hiçbir zaman fiilden önce gelmez, daima fiilden sonra gelir. Dolayısıyla fiilden önce kullanılan herhangi bir ismi veya zamiri "fâ'il" diye adlandırmayacak, fâ'ili hep fiilden sonra arayacağız.

Fâ'il olan sözcük, daima merfûdur. Fiil cümlesinde bir kelimeyi özne yerinde kullandığımızı, o kelimeyi "merfû" halde kullanmak suretiyle göstermiş oluruz.

(Öğrenci, doktoru tanıdı.) عَرَفَ الطالبُ الطبيبَ.

Bu cümlede "öğrenci" fâ'ildir, çünkü merfû kullanılmıştır. Ref alâmeti sonundaki damme'dir. الطالب (öğrenci) yerine الطبيب (doktor) kelimesi merfû olmuş olsaydı, o zaman cümlenin öznesi "doktor" olacak ve cümleyi "Doktor öğrenciyi tanıdı" biçiminde anlamlandıracaktık.

Fiil cümlesi kurarken dikkat edilecek hususların başında fiil ile fâ'il arasındaki bağlantı gelir. Zira cümle başında kullanılan fiilin yapısı, kendisinden sonra gelen fâ'ilin yapısına, eril veya dişil oluşuna, açık bir isim veya zamir oluşuna bağlı olarak değişkenlik gösterir.

Fiil Cümlesinde Fiil-Fâ'il İlişkisi

Bir fiil cümlesinin fâ'ili (öznesi), daima fiilden sonra gelir. Fiilden önce özne kullanılmışsa, bu öge fâ'il olarak adlandırılmaz, başka bir adla adlandırılır. Bu husus isim cümlesi bahsi işlenirken ayrıntısıyla ele alınacağından, burada bu konuya girilmeyecektir. Bizim unutmamamız gereken husus, fiil cümlesinde "fâ'il" olan sözcüğün hep fiilden sonra gelmek zorunda olduğu, yani fiilden sonra aranacağıdır.

Fiil, kendisinden sonra gelen fâ'ilinin aşağıdaki özelliklerine bağlı olarak şekillenir:

1. Fâ'il erilse fiil de eril; fâ'il dişilse, fiil de dişil yapıda kullanılır.

Örnek:

(Erkek öğrenci bir mektup yazdı.) كَتَبَ الطالبُ رِسالَةً.

(Kız öğrenci bir mektup yazdı.) كَتَبَتْ الطالبَةُ رِسالَةً.

Bu örneklerde, öznenin cinsiyetine bağlı olarak fiilin de yapısının değiştiğini fark ediniz.

2. Fâʻil açık bir isim ise (yani “yazdı”, “yazdılar”, “yazdın”, “yazdım”, “yazdık”, “yazıyorsun”, “yazıyoruz” örneklerinde olduğu gibi fiile bitişik açık veya gizli bir özne zamiri değil de Ali, Ayşe, doktor, mühendis, öğretmen gibi açık bir isim ise), fiil daima 3. tekil şahıs yapısında kullanılır. Fakat fâʻilin cinsiyetine bağlı olarak ya 3. tekil erildir, ya da 3. tekil dişildir.

Örnek:

كَتَبَ الطلابُ رِسالَةً. (Erkek öğrenciler bir mektup yazdılar.)

كَتَبَتْ الطالباتُ رِسالَةً. (Kız öğrenciler bir mektup yazdılar.)

يَسْبَحُ الرجالُ في البَحْرِ. (Adamlar denizde yüzüyorlar.)

تَسْبَحُ النساءُ في الحوضِ. (Kadınlar havuzda yüzüyorlar.)

Bu örneklerde fâʻiller çoğul olmalarına rağmen, açık bir isim olarak geldikleri için, fiillerin hep 3. tekil şahıs olarak kullanıldığını, ama fâʻilin cinsiyetine bağlı olarak ya üçüncü tekil eril, ya da üçüncü tekil dişil olarak kullanılmış olduğunu tekrar gözden geçiriniz.

3. Fâʻil açık bir isim olarak değil de gizli özne zamiri veya bitişik zamir olarak geliyorsa, bu durumda fiil tekillik, ikillik, çoğulluk, erillik ve dişillik bakımından fâʻile uygun çekimiyle kullanılır. Bu durum daha çok fâʻilin birden çok eyleminin peş peşe anlatıldığı anlarda karşımıza çıkar. Fâʻil ilk eylemde zikredilir, daha sonraki eylemlerde açıkça zikredilmez, ama fiilde o isme, yani fâʻile ait bitişik bir zamir bulunur ki böylece eylemin kim tarafından gerçekleştirildiği anlaşılabilsin.

Örnek:

Erkek öğrenciler okuldan çıktılar, kütüphaneye gittiler ve bir saat ders çalıştılar.

خرجَ الطلابُ من المدرسةِ وذَهَبُوا إلى المكْتَبَةِ ودَرَسُوا ساعةً.

Arapçada her bir fiil, ister fâʻili açık bir isim olsun, ister gizli bir zamir, ister mefʻûlü olsun isterse olmasın, tek başına bile bir fiil cümlesi demektir. Dolayısıyla yukarıdaki örnekte altı çizili fiillerle başlayan üç fiil cümlesi bulunmaktadır. Ancak ikinci ve üçüncü cümleler, ortak özneleri dolayısıyla birinci cümleye bağlıdırlar ve ardı ardına gelmektedirler. Bu cümleleri teker teker ele alarak konuyu daha iyi kavramaya çalışalım:

Erkek öğrenciler okuldan çıktılar (خرجَ الطلابُ من المدرسةِ): Bu örnekte fâʻil (الطلابُ) açık bir isim olarak geldiği için ve de eril olduğu için, fiil 3. tekil şahıs, eril olarak geldi. Fâʻil, “erkek öğrenci” veya “iki erkek öğrenci” biçiminde de olsaydı, fiil yine aynı şekilde üçüncü tekil şahıs, eril olarak kullanılacaktı:

خرجَ الطالبُ من المدرسةِ veya خرجَ الطالبانِ من المدرسةِ gibi.

Kütüphaneye gittiler (وذَهَبُوا إلى المكْتَبَةِ): Bu örnekte baştaki *vâv*, Türkçede virgül ile ayrılan, birbirine anlamca bağlı iki cümleyi bağlamada kullanılan atıf vâvıdır. Bu vâvı bir kenara koyarsak, fiilden sonra fâʻilinin açık bir isim olarak gelmediği görülür. Onun yerine cümlenin Türkçesinde olduğu gibi Arapçasında da fiile bitişik özne zamiri kullanılmıştır. (ذَهَب) fiilinin (ذَهَبُوا) formu, fiil çekimlerinde gördüğümüz gibi, 3. çoğul eril şahsa ait çekimdir ve bu şekliyle fiil “gittiler” anlamını kazanmaktadır, ama gidenler kadın değil, erkektirler. Türkçede “ler” ekinin eylemin 3. çoğul şahıs tarafından yapıldığını göstermesi gibi, Arapçada mâzî fiile bitişen vâv da eylemin 3. çoğul eril şahıs tarafından yapıldığını göstermektedir. Dolayısıyla vâv, fiile bitişik özne zamiridir ve fâʻildir.

Bir saat ders çalıştılar (ودَرَسُوا ساعةً): Burada da (درس – ders çalıştı) fiilinin fâʻili açık bir isim olarak gelmemiştir. Bu yüzden, (درس) fiili, “erkek öğrenciler”in temsil ettiği 3. çoğul şahıs, eril formuna uygun yapısıyla kullanılmış ve böylece “ders çalıştılar” anlamı oluşturulmuştur. Burada da fâʻil, fiile bitişik özne zamiri olan çoğul vâvıdır.